

Valorile creștine și politica

Emil Constantinescu

Viața mea a fost profund influențată de două personalități care mi-au marcat primii pași și apoi devenirea spirituală: preotul care m-a botezat la Tighina și nașul meu de botez. Primul părintele Țepordei a ispășit ani grei de închisoare în Siberia și apoi în România iar nașul meu fostul decan al Facultății de Teologie ortodoxă de la Chișinău, Constantin Tomescu a petrecut 18 ani în închisorile comuniste din România. Am păstrat legătura cu ei până în ultimele clipe ale vieții lor și cu prilejul acestei solemnități le aduc un prinos de recunoștință.

Începutul anilor 1990 a marcat și revenirea mea pe pământul sfânt al Basarabiei pe care părinții mei l-au iubit întotdeauna și legătura cu mediul universitar și academic din Republica Moldova ale cărui merite în păstrarea limbii, culturii și credinței noastre strămoșești sunt inestimabile.

Încercările la care istoria a supus poporul român de pe ambele maluri ale Prutului par a nu se fi sfârșit și de aceea am ales ca subiect al discursului de recepție a titlului de doctor honoris causa decernat de Universitatea de Științe a Moldovei – Valorile creștine și politica.

Cele două milenii care s-au scurs de la nașterea Mântuitorului au fost zguduite de războaie și crime abominabile, unele dintre ele chiar în numele credinței în Dumnezeu și trăim într-un prezent măcinat și el de minciună, hoție, violență și ură. Cum putem să lucrăm împreună pentru binele lumii în care trăim? Ce e de făcut? Ce ar trebui să facă noii Cezari ai lumii globalizate, dregătorii bisericilor atotputernice și urmașii celor săraci și umili care, cu două milenii în urmă, au zdruncinat prin sacrificiu, în numele credinței, temeliiile vechilor imperii?

Fără să am pretenția că voi găsi un răspuns, voi încerca să prezint mărturia mea personală și două viziuni venind din două direcții diferite: cea a unui teolog francez autodidact, care a trăit cea mai mare parte a vieții în comuna natală și cea a unui șef de stat, președinta Irlandei în anii 1997-2001.

Confesiunea mea începe cu amintirea unei întâmplări din ultima dezbatere televizată a alegerilor prezidențiale din anul 1996. Atunci l-am întrebat pe președintele în funcție, dacă crede în Dumnezeu. Departe de a fi o manevră electorală pentru obținerea de voturi, cum a fost uneori interpretată, ridicam o problemă importantă, după părerea mea de atunci și de acum. Într-un stat al cărui popor are ca dominantă a psihologiei colective și individuale mitul „personajului providențial” și într-o Românie care, în acel moment, se afla într-o situație

politică, economică și socială dramatică, este mai bine ca cel investit cu funcția de șef de stat să creadă într-o judecată divină superioară a actelor sale sau să fie el însuși „liberul arbitru” al deciziilor sale?

Într-un plan mai general se poate vorbi despre o politică creștină? Răspunsul este: Da. Dar cu condiția să operăm o distincție între mistica creștină și un anumit tip de politică subordonată unui ansamblu de valori și reguli empirice care tind să respecte cât mai mult posibil personalitatea oamenilor și libertatea lor.

Această abordare este împărtășită de teologul Gustave Thibon. Nu l-am cunoscut personal, deși mi-aș fi dorit, mai ales după ce marele artist plastic român Camelian Demetrescu care trăiește de 40 de ani în Franța și Italia mi-a povestit cum a fost primit la casa lui din Saint-Marcel-d’Ardèche. Timpul nu mi-a permis, așa că mă voi folosi de cartea sa „De la divin la politic”. După Gustave Thibon, politica nu poate fi niciodată în totalitate una a sfințeniei pentru simplul motiv că orice politică trebuie să țină seama de prezența răului. Vă puteți imagina oare, se întreabă el, un om politic care în relațiile cu adversarii țării sale – un Hitler, un Stalin, de exemplu – ar aplica preceptele evanghelice: „Nu te împotrivi celui rău!”? și „Întinde și celălalt obraz!”?

Atunci de ce avem nevoie de sentimentul religios dacă nu-l putem folosi în ceea ce are el mai înalt – iubirea necondiționată? Avem nevoie de absolutul credinței pentru a înțelege relativul politicii, relativul moralei, ca și al tuturor realităților care nu sunt divine. Al realităților care nu trebuie nici negate, nici exaltate, ci doar bine situate. A pune lucrurile la locul lor înseamnă a respecta și pe Dumnezeu și ființa umană. Un creștin nu poate accepta o politică atee, în care Dumnezeu să fie negat, pentru că aceasta ar însemna expulzarea lui Dumnezeu. În același timp, un creștin nu poate nici accepta o politică totalitară care urmărește să facă din individ o simplă rotiță în mâinile unui stat omniprezent și atotputernic, pentru că asta înseamnă umilirea omului. Ce își poate propune o politică democrat-creștină este crearea unui climat de armonie și colaborare între oameni așa cum e scris: „cel care nu-și iubește fratele, pe care-l vede, cum îl va putea iubi pe Dumnezeu, pe Care nu-L vede?” Nu putem nega însă că orice politică, chiar dacă emană din consimțământul cetățenilor, se bazează parțial pe forță și pe constrângere. Cine își amintește doar bunătatea lui Iisus nu trebuie să uite că Iisus i-a izgonit pe vânzătorii din Templu cu biciul¹. Acolo unde legea nu mai este respectată trebuie să intervină forța, numai că forța trebuie să rămână apanajul legii, și nu al unei persoane sau al unui grup de persoane.

¹ *Matei 21, 12; Luca 19, 45*

În perioada în care am fost profesor la o Universitate americană de pe coasta de est am avut posibilitatea să vizitez casele memoriale ale părinților fondatori ai democrației Statelor Unite. În fiecare din aceste locuințe sobre, pe noptieră se găsea o Biblie. Cred că lectura tenace a Vechiului și Noului Testament i-a făcut să înțeleagă adevărata natură a ființei umane. Zbaterea ei între bine și rău. Principiul separărilor puterilor în stat e menit a pune stavilă dorinței de a acapara puterea și a o păstra prin orice mijloace. Pentru noi, cei care am trecut prin comunism și am fost nevoiți să străbatem perioada de tranziție post comunistă, nimic nu este mai adevărat și instructiv decât lectura Exodului și a Ecleeziastului. Noi înțelegem cel mai bine de ce i-au trebuit 40 de ani poporului evreu ca să ajungă în Țara Sfântă, ce înseamnă închinarea la vițelul de aur, tentația destrăbălării colective, violența și trădarea, necesitatea unei „Table de Legi” și a pedepsei pentru nerespectarea celor 10 porunci. Înțelegem de ce lui Moise, care a salvat din robie și din pustie poporul, nu i s-a îngăduit să intre în Țara Sfântă ci numai s-o vadă de pe un munte ca un vis împlinit. De ce, după ce David a construit prin victorii în războaie noul stat liber, nu i s-a îngăduit lui să construiască Templul închinat păcii ci numai înțeleptului judecător Solomon.

Mai învățăm că într-o democrație adevărată ființa umană trebuie să aibă simultan libertăți și responsabilități. Dacă vorbim de valorile creștine în politică, cea mai bună formă de valorificare este cea care asigură poporului un maximum de coeziune și de armonie în condiții date. Asta nu înseamnă o democrație formală, în care sub aparența buletinului de vot i se conferă poporului toate puterile și i se iau drepturile cele mai legitime prin intermediul unui ansamblu de legi, reglementări sau intervenții abuzive ale statului.

Într-un bun regim politic cetățenii se bucură de maximum de libertăți individuale și locale și statul joacă un rol de coordonator și arbitru, iar selecția se face pe baza meritului personal, pe baza unui serviciu social și a unui angajament autentic. Această situație este departe de tipul de democrație în care responsabilitățile sunt desemnate doar prin intermediul buletinului de vot. Paul Valéry, care era un democrat, condamna acea situație în care politica este „arta de a-i consulta pe oameni în privința problemelor pe care nu le înțeleg deloc și de a-i împiedica să se ocupe de problemele care-i privesc în mod direct”.

Solidaritatea de care avem nevoie nu pleacă numai din înțelegerea dintre oameni sau chiar din simțul de compasiune, ci din participarea la o operă comună în slujba unui ideal comun. Saint-Exupery spunea că a iubi nu înseamnă a te uita unul la celălalt, ci a privi împreună în aceeași direcție.

Am avut șansa să desprind filosofia democrației creștine dacă nu direct de la fondatorii ei, cel puțin de la mai tinerii colaboratori ai lui Adenauer și De Gasperi.

Democrația creștină s-a născut ca proiect politic la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, când capacitatea de distrugere a omului a depășit, parcă, tabloul Apocalipsei. Ea s-a născut din necesitatea de a depăși imensa suferință a zeci de milioane de oameni. Am putut însă participa, de data aceasta direct, alături de intelectuali din Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria, Bulgaria și țările baltice, la proiectul extinderii democrației creștine în Europa centrală și de sud-est. Democrația creștină a oferit și aici o perspectivă popoarelor traumatizate de dictatura comunistă. Democrația creștină rămâne și astăzi o soluție peste tot acolo unde există încă regimuri totalitare, unde trebuie depășită o suferință și realizată o împăcare și în acest proiect sunt angajat acum cu toate forțele mele.

Despre această depășire a suferinței prin reconciliere am discutat într-o perioadă grea pentru România cu Mary McAleese, președinta Irlandei între 1997 și 2001 pe care am cunoscut-o la Dublin, în 1996, când era profesor de Drept la Trinity College din Dublin, după ce fusese prorector al Queen's University din Belfast. Împărtășeam o formație juridică și o carieră academică asemănătoare. Mary McAleese, născută la Belfast, cunoscuse direct conflictele sângeroase dintre irlandezii catolici și protestanți și cele dintre irlandezi și englezi. Ea a fost interesată de modul în care pot realiza o reconciliere românii care au reușit să se elibereze de comunism printr-o revoluție soldată, în numai câteva zile din 1989, cu mii de morți, mii de răniți și mii de persoane torturate, și cum pot ei realiza în același timp o reconciliere cu maghiarii din interior și din țara vecină după secole de confruntări sângeroase.

În 1997 mi-a trimis cartea ei „Reconciled Being. Love in Chaos” (Despre împăcare. Iubirea în haos) însoțită de o caldă dedicație. Ne-am văzut apoi la mai multe conferințe europene. Ultima dată ne-am întâlnit la Aman, în 8 februarie 1999, când majoritatea șefilor de stat din lume a participat la funeraliile regelui Hussein al Iordaniei și când am avut mai mult timp pentru a discuta în liniște. Discuția noastră a pornit tot de la problema reconcilierii. În cartea pe care mi-o trimisese își punea aceeași întrebare pe care și-o pusese și teologul francez: Putem fi oare prieteni cu Dumnezeu, dacă nu suntem prieteni între noi? Pentru a ilustra posibilitatea „Ridicării din eșec” ea a invocat săptămâna dintre Florii și Vinerea Mare la Ierusalim. I-am povestit că atunci când s-a comunicat rezultatul votului în alegerile prezidențiale din 1996 și o mulțime entuziastă s-a adunat în Piața Universității din București am fost chemat să ies în balconul facultății. În timp ce părintele Galeriu, aflat alături de mine, rostea „Tatăl Nostru” și mă pregăteam să răspund ovațiilor entuziaste ale tinerilor, mi-am reamintit de aceleași zile dintre Florii și Vinerea Mare. M-am gândit că entuziasmul este un material perisabil și m-am întrebat câți vor fi capabili să urmeze idealurile pentru care trebuie să lupti tu însuși și nu iluziile pentru al căror eșec îi învinuiești pe ceilalți.

La Ierusalim, șase zile după Florii, valul înalt de speranță și fericire care măturase orice urmă de îndoială din mințile discipolilor se spărsese la fel de fulgerător pe cât se înălțase, aruncându-i în disperare și panică. Ei, care se simțiseră atât de importanți în Duminica Floriilor, deveniseră după numai cinci zile înfrânți, mici, insignifianți. Deși încă nu o știau, se aflau însă pe marginea celei mai mari revelații a istoriei. Erau pe punctul să descopere că dacă speranța există totuși, ea este cu totul diferită de acel gen de speranță facilă pe care o trăiseră în ziua de Florii. Pentru un scurt moment crezuseră că învățătura lui Hristos poate fi trăită fără un efort mai mare decât acela de a face cu mâna unei mulțimi fericite. Acum știau că vor trebui să urmeze învățătura Domnului în împrejurări din cele mai grele. Haosul urât al lumii din jurul lor era chiar locul lor de muncă. Eșecul era așternutul lor. Victoria creștinismului avea să devină târziu după martirajul lor. Dar tocmai datorită acestuia.

Pentru ca reconcilierea după războaie și conflicte să fie posibilă trebuie ca liderii să fie capabili să găsească un mod nou de a privi situații considerate fără ieșire și un nou limbaj pentru a convinge. Dar reconcilierea implică și o asumare a schimbării de către cât mai multe persoane pentru propria lor liniște sufletească.

Întrebarea care se pune este de unde începem fiecare dintre noi această călătorie interioară care ne concentrează atenția asupra iubirii și nu a urii, asupra înțelegerii și nu a dezbinării, această orientare spirituală care poate lega fragmentele dificile ale vieții noastre transformându-ne într-o ființă împăcată cu sine? Răspunsul este: să începem de acolo de unde ne aflăm. Fiecare este chemat să înțeleagă semnificația vieții sale și să înțeleagă, mai presus de orice, ce loc îi acordă lui Dumnezeu în sufletul său. Acolo unde oamenii sunt profund înstrăinați unii față de alții ei sunt înstrăinați și față de Dumnezeu. Schimbarea trainică este aceea care pornește dinăuntru fiecăruia dintre noi.

Dramatismul locului în care ne aflăm, rănilor și ura prezente acolo ne pot induce un sentiment de neajutorare, dar - ne spune Mary Mc Aleese - indiferent unde s-ar afla acel loc, acesta este într-un fel propria noastră grădină Ghetsimani. De la prima citire a Bibliei în adolescență m-a impresionat acest moment din Noul Testament. La începutul anilor '90, am avut ocazia să mă reculeg pe Muntele Măslinilor. Mulți teologi, filosofi, scriitori (printre care Boris Pasternak, Vasile Voiculescu, Nichita Stănescu, Vieru) sau muzicieni au reflectat în scrierile sau în muzica lor adânc la momentul rugăciunii din Grădina Ghetsimani, dar cea mai profundă transpunere am găsit-o într-o pictură.

Cu doi ani în urmă am avut ocazia la Budapesta la expoziția retrospectivă Van Gogh să stau timp îndelungat în fața originalului tabloului lui Van Gogh „Muntele Măslinilor”. Cunoșteam povestea încercării comune a celor trei prieteni Vincent Van Gogh, Paul Gauguin

și Émile Bernard de a reprezenta textul biblic. Spre deosebire de lucrările celorlalți doi pictori, în tabloul lui Van Gogh, Isus nu apare. Vedem numai trunchiurile contorsionate ale măslinilor și un cer greu de culoare. Van Gogh a înțeles că prezența fizică a lui Isus nu este necesară pentru că, de fapt, Isus trăiește atât timp cât îl simțim profund în noi. De aceea cred că orice schimbare adevărată începe în sufletul nostru prin asumarea suferinței și nu doar prin contemplarea ei.

Urmând tradițiile gândirii secularizate, cele mai multe asociații și fundații internaționale dedicate acestui obiectiv, inclusiv UNESCO și ONU, încearcă să găsească, pentru promovarea păcii și înțelegerii în lume, cel mai mic numitor comun în jurul căruia putem să cădem de acord.

Convingerea mea este că trebuie să ne propunem mult mai mult. Dacă vrem să realizăm o pace și o înțelegere adevărată între oameni trebuie să ne contrențăm nu asupra **celui mai mic numitor comun** ci trebuie să ne raportăm la **cel mai înalt numitor comun**, la Dumnezeu, care ne inspiră pe toți, indiferent de numele pe care i-l dăm în limba sau în credința noastră.